

**NICOLAS DOT-POUILLARD**

## **Een islambeweging die openstaat voor links: de opkomst van een nieuw Arabisch tiersmondisme?**

Islambewegingen, radicaal linkse bewegingen en Arabisch nationalisme leken zeer lang lijnrecht tegenover elkaar te staan. Nochtans zijn er allianties ontstaan die het politieke landschap in Palestina, Libanon en Egypte grondig hebben herschikt.<sup>1</sup>

De debatten over de plaats van het religieuze en het politieke worden vaak verdraaid door subjectieve ideologische en culturele percepties. Zo wordt de manier waarop men in Frankrijk naar het islamitische fenomeen kijkt, nog steeds sterk overheerst door een aantal zeer abstracte paradigma's, waarin geen plaats is voor een concrete en zelfs feitelijke analyse van het politieke landschap in het Midden-Oosten. Er wordt een willekeurige tweedeling gemaakt tussen "leken" en "religieuzen", "gematigde islam" en "extremistische islam", "progressief" en "reactionair".

Zo komen er typologieën tot stand die in werkelijkheid overeenstemmen met een ingebeelde werkelijkheid van het politieke: het politieke zoals men zou willen dat het is, niet zoals het is. Het politieke landschap van het Midden-Oosten komt naar voor als fundamenteel listig in de historische simplificaties, die een onherstelbare scheidingslijn trekken tussen, enerzijds, de islamisten die allemaal identiek zijn, van Al-Qaïda tot de Libanese Hezbollah en, anderzijds, de leken die van nature uit aandacht hebben voor de rechten van man en vrouw. Deze categorieën blijken vandaag inderdaad gedeeltelijk verkeerd: in Palestina is het wel degelijk het "niet-religieuze" Fatah dat de auteur is van één van de reactionairste wetten voor de vrouwenrechten, die de gevangenisstraf voor daders van eremisdaden tot zes maanden beperkt. "Leek" wordt vaak verward met "progressief". Zo zal men zich ook gemakkelijk inbeelden dat leken steeds vervolgd worden door moslimintegristen. In sommige gevallen blijkt deze bewering correct, in andere niet. Dan moet men bijvoorbeeld begrijpen hoe de Libanese Communistische Partij allianties aangaat met Hezbollah, of hoe het marxistische Palestijnse Volksbevrijdingsfront (PFLP) regelmatig samenwerkt met Hamas of met de Islamitische Jihad, en politiek en methodologisch stilstaan bij deze nieuwe realiteiten.

Een steeds terugkerende tendens bestaat erin het debat te simplificeren op basis van halsstarrige ideologische ideeën, die de islamitische politieke verantwoordelijken beschouwen als vaste categorieën, niet in staat om zich politiek en ideologisch om te vormen. De islambeweging bestaat al zo'n tachtig jaar in het Midden-Oosten. Zich verbeelden dat deze beweging een eengemaakt, homogeen geheel is, zonder punten van verschil, is hetzelfde als veronderstellen dat links een breed spectrum beslaat, van de Baader-Meinhofgroep tot Tony Blair, of dat rechts een homogeen geheel is dat zonder onderscheid de Duitse christendemocratie en de Italiaanse neofascisten verenigt. Er is een geschiedenis van de linkse en een geschiedenis van de rechtse bewegingen. En dus moet er ook een geschiedenis zijn van de islambewegingen, want deze politieke realiteit is sterk gepluraliseerd. Het voorbeeld van de politieke hergroeperingen in het Arabische Midden-Oosten en het feit dat er vandaag een politiek islamisme van nationalistische aard is, dat openstaat voor links en voor de Arabische nationalistische bewegingen, werpt een aantal theoretische en politieke vragen op.

## **Een nieuw model van politieke allianties in Palestina en elders**

Toen op 23 december 2004 de eerste gemeenteraadsverkiezingen sinds 1976 plaatsvonden in de Westbank, was er een groot vraagteken: zou Ha-mas het beter doen dan Fatah? Hoe zou de politieke krachtsverhouding tussen de islamisten, de nationalistische beweging en de linkerzijde er na de stembusgang uitzien? Het antwoord was niet eenduidig: de gemeenteraadsverkiezingen zorgden niet voor een duidelijke structure-ring van het politieke landschap. Integendeel,

sommige gegevens werden dooreengeschud en bepaalde tendensen leken bevestigd te worden. Veeleer dan tot de traditionele oppositie tussen duidelijk afgebakende kampen – Fatah, Hamas, PFLP, DFLP, PPP<sup>2</sup> –, kwamen er plaatselijk nieuwe allianties tot stand, wisselend en conjunctureel. In Bnei Zayyaid was het, net zoals in Bethlehem, een alliantie tussen het PFLP en Hamas die het mogelijk maakte het politieke overwicht van Fatah in de Gemeenteraad te betwisten. In Ramallah werd één jaar later een vrouwelijk lid van het PFLP verkozen tot burgemeester, dankzij de drie stemmen van Hamas naast de zes van het PFLP, waardoor de zes gemeenteraadsleden van Fatah in een minderheidspositie terechtkwamen.

Deze onuitgegeven allianties tekenden zich ook af op het terrein van de militaire operaties: sinds 2001 opereerde de gewapende vleugel van het PFLP – de Abou Ali Mustapha Brigades – in de Gazastrook regelmatig zij aan zij met de Ezzedine al-Quassem Brigades – de gewapende vleugel van Hamas – en de al-Quds Brigades – van de Islamitische Jihad. Tot slot zochten dissidente elementen van Fatah, gestructureerd rond de mistige Volkscomités van het verzet (CPR), stilaan toenadering tot de Gaza-leiding van Hamas. Na haar overwinning bij de wetgevende verkiezingen van januari 2006, plaatste ze één van de belangrijkste activisten van de CPR, Jamal Samhadana<sup>3</sup>, een voormalig Fatah-militant, aan het hoofd van de nieuwe Palestijnse veiligheidsdienst, opgericht door de Hamasregering. Het was op dat ogenblik belangrijk een tegengewicht te vormen, vooral in de Gazastrook, tegen de veiligheidskrachten geleid door Mohammad Dahlan, een Fatah-leider. Samhadana symboliseert de fractie van Fatah die zich stilaan heeft verwijderd van de partijleiding en haar geleidelijk uiteenvallen bevestigt, versneld door de dood van Yasser Arafat op 11 november 2004, wiens symbolische aura altijd een minimum aan interne eenheid garandeerde. Zo komt het dat Saed Siyyam, de nieuwe Palestijnse minister van Binnenlandse Zaken en lid van Hamas, een voormalig lid van Fatah kiest, dus een politiek element afkomstig uit het Palestijnse nationalisme, en niet iemand van de islamitische beweging zelf, om de veiligheidsdiensten te leiden, met als enig doel ... het op eigen terrein beconcurreren van het militaire overwicht van de Preventieve Veiligheid, een dienst verbonden aan de Fatah-leiding.

De confrontaties Fatah-Hamas van de laatste twee jaar stemmen overeen met een politiek-strategisch meningsverschil over het stand-punt dat aangenomen moet worden tegenover Israël en de internationale gemeenschap. Het gaat niet om een ideologisch geschil tussen seculier of gelovig. En als de twee overheersende partijen Fatah-Hamas door hun broederstrijd een latente burgeroorlog in de hand werken, zijn het het PFLP en de Beweging van de Islamitische Jihad (MJIP), dus een linkse organisatie en een islamitische organisatie, die doorgaans een bemiddelende rol spelen. Als het PFLP vandaag zeer kritisch blijft ten opzichte van Hamas, is dat vooral omdat het Hamas verwijt te volharden in een gewapende tête-à-tête tussen Hamas en Fatah – ten nadele van de Palestijnse nationale eenheid – die de Palestijnse grondgebieden inzake openbare veiligheid in een chaos dreigt onder te dompelen. En nogmaals, het PFLP deelt dit standpunt met de Islamitische Jihad. Tijdens de gebeurtenissen van juni 2007 betoogden zij samen door de straten van Gaza.

De Palestijnse politieke cartografie is geen uitzondering: het Arabische politieke landschap lijkt compleet hertekend te worden. De traditionele tweedelingen, met name die waarbij een religieus kamp lijnrecht tegenover een seculier kamp stond, zijn in de hele regio stilaan vervlakt. De politieke islam zit vandaag in een versnelde fase van nationalisering en regionalisering, terwijl de sectoren afkomstig uit de linkerzijde en uit het Arabische – baathistische of nasseriaanse – nationalisme, die geen politiek model en geen strategische partner meer hebben en ten prooi vielen aan een structurele en militante crisis, stilaan proberen hun ideologische en praktische modellen te herdefiniëren, en zich verplicht zien hun netwerk van allianties complexer te maken door nu de voorkeur te geven aan de islamistische partner. Sinds 2000 worden in de Arabische wereld de politieke kaarten herlegd, op een eigen ritme en met uiteenlopende tussenstappen naargelang het land en de ruimte. Hierbij wordt soms teruggekoppeld naar het verleden, duiken nieuwe problematieken op en ontstaan nooit geziene breuken.

Deze hertekening van het politieke landschap draait rond het Arabisch nationale vraagstuk en de kwestie van de democratie. In de politieke context gekenmerkt door de Palestijnse Intifada van september 2000, het Amerikaanse offensief tegen Irak in 2003 en de recente “oorlog van drieëndertig dagen” tussen Hezbollah en Israël, staat de nationale kwestie opnieuw op het voorplan in de Arabische wereld. Deze kwestie is bepalend voor de actie- en contestatiemodellen, de manier waarop het politieke landschap hertekend wordt en de verschillende tactische allianties tussen de stromingen die zich verzetten tegen het Amerikaanse plan van het “Grote Midden-Oosten”. Daarbij komt de democratische kwestie: aangezien de Arabische politieke systemen meestal gebukt gaan onder een model gebaseerd op politiek autoritarisme en nepotisme, en de meeste van deze systemen, van Egypte tot Jordanië over Saoedi-Arabië en de belangrijkste oliemonarchieën van de Golf, organisch verbonden zijn met de verschillende Amerikaanse en Europese belangen in de regio, loopt de betwisting van het Israëlische en het Amerikaanse beleid vaak samen met een aanklacht tegen de binnenlandse politieke systemen: in Egypte zijn het in de jaren 2000 tot 2006 dezelfde politieke kaders en dezelfde mobilisatiestructuren die beurtelings mobiliseren voor steun aan de Palestijnse en de Iraakse bevolking én voor de democratisering van het regime.

De Arabische nationale en democratische kwestie bakent dus een aantal dooreenlopende toenaderingen af tussen de pan-Arabische ruimte, die historisch gezien toegespitst is op de Palestijnse problematiek, en de binnenlandse nationale ruimte. De constructieve interactie tussen de pan-Arabische dimensie van het beleid en zijn interne nationale uitdrukking en de toegenomen verstrengeling tussen de Arabische nationale en democratische kwestie, brengen sinds 2000 een reeks politieke mutaties tot stand die uitmonden in een aantal tactische en/ of strategische allianties tussen radicaal links, sectoren afkomstig uit het nasseriaanse of baathistische nationalisme en, tot slot, islamitisch-nationalistische formaties. Deze interactie tussen verschillende ruimtes – de nationale, regionale en globale – en deze verstrengeling tussen voorheen botsende politieke stromingen, zijn de voorbodes van een herformulering van het Arabisch nationalisme, van een langzame en geleidelijke hertekening van het politieke landschap, dat de politieke situatie nog maar nauwelijks begint dooreen te schudden en dat vooral breekt met de actiekaders afkomstig uit de geschiedenis van de 20<sup>e</sup> eeuw.

### **Van “politiek concordisme” naar een eenheidsdynamiek**

Marxiserend links, de Arabische nationalistische stromingen van verschillende gezindtes en de centrale sectoren van de politieke islam, lijken vandaag nauw samen te werken. Dat was ooit anders: de verschillende soorten Arabisch nationalisme hebben zich tientallen jaren lang onderscheiden door hun repressief beleid ten opzichte van de stromingen voortgekomen uit de moslimbroeders, of dat nu in het Egypte van Nasser was of in het Syrië van Hafez el-Assad. Het politiek islamisme werd, tijdens zijn opkomende fase in de jaren 1980 als gevolg van de Iraanse revolutie van 1979, dan weer gekenmerkt door een systeem van rechtstreekse repressie tegen de linkse groepen, omdat die de ontwikkeling van het politiek islamisme belemmerden en zich inplantten in bepaalde sleutelsectoren van de universitaire, politieke, syndicale of associatieve wereld. In het Libanon van de jaren 1980 trad Hezbollah fysiek op tegen de sjiietische militanten van de Libanese Communistische Partij, als het erom ging de hegemonie van het nationale verzet in Zuid-Libanon te betwisten. Twee van hun briljantste intellectuelen, Mahdi Amil et Hussein Mroue, werden vermoord door militanten die aanleunden bij de Islamistische beweging.<sup>4</sup>

Ook in Palestina waren het groepen uit de omgeving van de moslimbroeders, die in 1986 de Beweging van het Islamitische verzet (Hamas) zouden oprichten, die de militanten van het PFLP en de PPP aanvielen. Dokter Rabah Mahna, die vandaag de onderhandelaar is van het Politiek Bureau van het PFLP in de inter-Palestijnse discussies, en die dus regelmatig naar punten van overeenstemming moet zoeken met de Islamitische Jihad, was in 1986 het slachtoffer van een moordpoging door militanten van Hamas. Maar zijn visie op de islambeweging wordt bepaald door de huidige politieke realiteit en niet door die van het verleden: als hij het over Hamas heeft, onderstreept hij de punten van vooruitgang en van stagnatie, die naargelang de

politieke conjunctuur in verschillende combinaties kunnen voorkomen: “Er is een zekere evolutie geweest in Hamas. Sinds 1988, heeft Hamas zich stilaan omgevormd van een organisatie van het type moslimbroeders tot een islamitische nationale bevrijdingsbeweging. Wij hebben er sindsdien voor geijverd dat Hamas in de PLO zou worden opgenomen en binnen de PLO een nationale bevrijdingsbeweging zou zijn. Maar het feit dat Hamas onlangs weigerde de PLO te erkennen, was zeer verdacht voor ons. (...) Wij zullen dus geen druk uitoefenen op Hamas en wij erkennen hen als een stroming binnen het verzet en ten tweede als verkozen regering. Maar daarnaast willen wij niet dat Hamas ingekapseld blijft in een gesloten, ideologische visie van het type moslimbroeders: daarom moeten de internationale en de Arabische politieke krachten die de Palestijnse zaak steunen maar niet akkoord gaan met het volledige programma van Hamas of met een deel ervan, ons helpen om ze uit hun gesloten visie te doen stappen, om hun evolutie verder te zetten. Indien wij ze isoleren, dreigen zij een stap terug te zetten en terug te keren naar een beweging van integristische aard, zoals voor 1988.”<sup>5</sup>

Hoewel er in het verleden wel degelijk confrontaties zijn geweest, kunnen de verschillen in het verzet van nationalist, islamisten en radicaal links historisch gezien gerelativeerd worden door een reeks dynamische overgangen, met een beredeneerde en ideologische in-slag, van militant verkeer tussen deze drie politieke sleutelsectoren van de Arabische wereld. De socioloog Maxime Rodinson herinnerde er reeds aan dat er tussen het Arabisch nationalisme, de islam en het marxisme, een “concordisme”<sup>6</sup> bestaat, dat de uitwisseling van ideeën en praktijken bevordert: “De onbetwistbare doctrinale onverenigbaarheid van de ideologieën wijkt na verschillende verzoeningsprocedures, wanneer de overwegingen inzake internationale strategieën de twee bewegingen (communisten en moslims) naar een vriendschappelijke houding doen neigen. De moslims gaan ideeën ontlelen aan de communistische ideologie, wanneer deze ideeën overeenstemmen met wat hun impliciete ideologie eist, zelfs buiten deze vriendschappelijke houding. (...) Als men verder gaat, is er normaal gezien een herinterpretatie van begrippen, van ideeën, van moslimsymbolen als equivalenten van courante communistische ideeën of thema’s. De operatie gebeurt vaak door communisten die de alliantie er willen doorduwen. Wanneer de poging tot herinterpretatie zeer sterk wordt geforceerd, bekomt men wat men “concordisme” heeft genoemd. De term zou misschien veralgemeend kunnen worden om een systematisch geheel van herinterpretatie aan te geven.”<sup>7</sup>

Wat Olivier Carré zelf “tussensectoren” tussen godsdienst en nationalisme noemde<sup>8</sup>, is gedurende heel de eeuw en gedurende de opkomst en de ontwikkeling van deze drie stromingen waarneembaar. De generatie van de stichters van de Palestijnse nationale beweging en van Fatah – Yasser Arafat, Khalil al Wazir, Salah Khalaf – hadden een nauw contact met de moslimbroeders in de jaren 1950 en 1960. Het nasserisme zelf was in de eerste jaren na de revolutie van 1952 niet gevrijwaard van een complexe verhouding met de politieke islam. Bij deze persoonlijke trajecten komt nog het hergebruik en de systematische herinterpretatie van de verschillende soorten religieuze of politieke stellingnames door een geheel van bewegingen, een voortdurend verkeer van semantische en conceptuele gehelen. Zo aarzelde de Iraakse Communistische Partij niet om, kort na de revolutie van 1958 en de machtsovername door Abdel Karim Kassem, te verwijzen naar de doctrinaire grondslagen van het sjisme. Het revolutionaire perspectief werd in het discours van deze partij geassocieerd met de eeuwenoude en messianistische grondslagen van het sjisme, terwijl de leiders van de partij vurig inspeelden op de verwantschap tussen de termen shii’a (“sjietisch”) en shouyou’i (“communistisch” in het Arabisch). Wat de term “socialistisch” betreft, deze werd veelvuldig gebruikt en omgevormd door een aantal kaders en ideologen van de moslimbroeders, zoals Sayyid Quoth of Muhammad al-Ghazali, in het perspectief van een “islamitisch socialisme”.

Zo zijn we al bijna een halve eeuw getuige van een dynamisch verkeer en een voortdurende mutatie van het politieke vocabularium. Dat bewijst hoezeer de ideologie zelf onderworpen is aan complexe processen van overgang, ontleening en herinterpretatie en steeds in beweging blijft, wanneer ze in de praktijk van de politiek is omgezet. De tijdsgebondenheid van het nationalisme van de derdewereldlanden is eigenlijk een gedifferentieerde politieke tijdsgebondenheid. Het verleden, de culturele tradities en de ideologische erfenissen nemen een belangrijke plaats in als principes die aan de basis liggen van het

ationale bewustzijn. Het antiekoloniale nationalisme is een hybride ruimte, in interactie met elementen van de politieke moderniteit, die het tegelijkertijd bekritiseert door elementen uit het verleden te recupereren, te recyclen en te herinvesteren. Het “concordisme” tussen nationalisme en islam stemt overeen met een politieke en ideologische actualisering van de islam, die niet zozeer een restant is uit het verleden dan wel een overgeërfd, levendig en praktisch cultureel element, dat in voortdurende interactie staat en vermengd wordt met het politieke heden, zelfs al is dit heden in essentie seculier en wereldlijk. Het antiekoloniale nationalisme, dat historisch gezien gebaseerd is op een reeds concordisme, is niet het tegenovergestelde van de moderniteit, maar het overnemen en het transformeren van de moderniteit, binnen de specifieke context van een ruimte die zich zowel politiek als cultureel overheerst voelt.

Het decennium van de jaren 1980 werd bijzonder gekenmerkt door de toenemende en spectaculaire overstap van marxistische, vaak maoïstische militanten of Arabische nationalisten naar de politieke islam. Dat is in het bijzonder zichtbaar in Libanon waar jonge kaders toetreden tot de Hezbollah, die is ontstaan tussen 1982 en 1985, terwijl de PLO stilaan het land van de cederbomen moet verlaten en de “progres-sieve Palestijnse”<sup>9</sup> as verdwijnt als gevolg van de interne verdeeldheid en de Syrische druk. Dat geldt ook voor de meerderheid van de strijders van de Studentenbrigade, de Katiba Tullabiya, een militaire groep verbonden aan Fatah, die zich geleidelijk aan engageerde in het militaire verzet van de “Partij van God”, of in andere structuren van islamitische aard, onder invloed van de Iraanse revolutie.

De ervaring van deze linkse tendens van Fatah, ontstaan in het begin van de jaren 1970, is bijzonder interessant: lang voor de Iraanse revolutie proberen jonge Libanese en Palestijnse militanten islam, nationalisme en Arabisch marxisme met mekaar te verbinden. Het bewijs daarvan is dat de kwestie van de banden tussen de drie toen reeds werd gesteld. Saoud al Mawla, die vandaag professor filosofie is aan de Libanese universiteit van Beiroet, was eerst lid van de linkse tendens van Fatah en stapte in de jaren 1980 over naar Hezbollah, waar hij nadien weer uitstapte. Hij legt uit: “In de jaren 1970, begonnen wij ons te interesseren voor de strijd van de moslimvolkeren. Het was een mengeling van Arabisch nationalisme en islam, of een Arabisch-islamitisch communisme, Arabisch-islamitisch marxisme. Wij hebben geprobeerd te doen zoals de moslimcommunisten in de Sovjet-Unie in de jaren 1920: Sultan Ghaliev. En wij begonnen de islam te bestuderen. Dat deden wij toen we de maoïstische principes begonnen toe te passen: men moet de ideeën van het volk kennen, zich interesseren voor het volk, voor wat het volk denkt... Men moet de tradities van het volk kennen. Dus wij begonnen ons te interesseren voor de volkstradities, de populaire ideeën, alles wat behoort tot het leven van de mensen. En de islam bleek het fundament van deze maatschappij, in staat om ze te mobiliseren. Het was in een militante, pragmatische zin, factoren nemen en gebruiken die de mensen kunnen mobiliseren voor de strijd. Op die manier zochten we toenadering tot de islam: vanuit het maoïsme, vanuit een theoretisch standpunt en vanuit de dagelijkse ervaring. (...) En het is daarom dat wij er al waren, op het ogenblik van de Iraanse revolutie. En zelfs dat gebeurde niet op ideologische of religieuze basis. Dit wil zeggen, we zagen in de islam een beschavende kracht en een politieke kracht, een cultuurstroming, die christenen, marxisten en moslims kan verenigen, als een reflectie, een antwoord, een weg van strijd, tegen het imperialisme, om een richting aan te geven voor de strijd, onze benaderingen, onze ideeën, onze politieke praktijken te vernieuwen.”<sup>10</sup> Daar waar de jaren 1970 zich nog kunnen schikken in een theoretische en politieke reflectie van bepaalde militanten over de banden tussen marxisme, islam en nationalisme, was er in het decennium van de jaren 1980, gekenmerkt door de regionale ideologische en politieke effecten van de Iraanse revolutie en door de hegemonie van de politieke islam, geen plaats meer voor deze bespiegelingen.

In de jaren 1990 ontstaat er een breuk en het stilzwijgende systeem dat concordisme had gekoppeld aan gewelddadig verzet, werd geleidelijk aan omgevormd tot een unitaire dynamiek, waarbij het concordisme nog meer in de hand wordt gewerkt door een proces van tactische allianties tussen deze verschillende stromingen. Met de Golfoorlog, de pogingen om het Israëliisch-Palestijns conflict te regelen via de Conferentie van Madrid en de Interim-akkoorden van Oslo in 1993, met het einde van de Oost-West-opdeling en de hereniging van Jemen, stort een wereld in. De revolutionaire en nationalistische

fraseologie is ten einde raad, ongeacht of ze islamitisch of marxistisch is; dat heeft waarschijnlijk ook te maken met het feit dat het regime van Teheran onder impuls van de nieuwe president Rafsandjani zijn messianistische en tiermondistische discours geleidelijk aan laat vallen.

De politieke gegevens hebben zich gewijzigd. Men zal moeten bepalen in welke zin er een driedubbele mislukking is: van de politieke islam, van het Arabisch nationalisme, van links. Maar bovenal is het natuurlijk op het puin van de grote utopieën en de veelvuldige mythologieën van de afgelopen eeuw, dat het Arabische politieke landschap zich stilaan zal heropbouwen en hertekenen. De interne krachten die aan het werk zijn, zijn niet langer eenzijdig: daar waar het islamisme in de jaren 1980 de vruchten oogstte van de politieke en sociale ontgoochelingen in de Arabische wereld, zijn we sinds 1991 getuige van een grotere interactie en een ruimere verstrengeling van de politieke dynamieken: links, nationalisme en islamisme zitten nu in een complex proces van ideologische en programmatorische heruitwerking, van problematieken die elkaar kruisen, tegenover een gevoel van mislukking en impasse binnen de Arabische wereld.

Dat wordt in de allereerste plaats vastgesteld in Palestina. Kort na de Akkoorden van Oslo, in oktober 1993, vormt zich een “Alliantie van Palestijnse krachten”, die bestaat uit elementen die gebroken hebben met Fatah, maar vooral van het marxistische PFLP en van Hamas.<sup>11</sup> Er ontstaan progressieve discussiekaders tussen nationalisten, marxisten en islamisten: de Stichting Al-Quds, met een islamistische leiding, en vooral de Nationalistische en Islamistische Conferentie, gelanceerd in 1994 op initiatief van het Studiecentrum voor de Arabische Eenheid (SCAE) van Khair ad-Din Hassib van Beiroet, dat om de vier jaar samenkomt om punten van tactische en /of strategische overeenkomst te vinden en de banden te herdefiniëren, ook vanuit een ideologisch standpunt, tussen links, nationalisme en islamisme. Het SCAE organiseerde zo in maart 2006 in Beiroet, een Arabische algemene conferentie voor steun aan het verzet, met een sterke vertegenwoordiging van de belangrijkste leidingen van de nationalistische, marxiserende en islamistische organisaties (onder meer Hamas en Hezbollah).

## **Nationale en democratische kwestie**

Sedert 2000 versnelde het ritme van de politieke verschuivingen tussen nationalisme, radicaal links en islamitisch nationalisme. Onder invloed van de Tweede Intifada en de Amerikaanse interventie in Irak, werden hun tactische overeenkomsten verscherpt. Het gaat hierbij vooral over de nationale kwestie en de kwestie van de “bezettingen”, van Palestina tot Irak over Libanon, en van de gezamenlijke verwerping van het Amerikaanse en het Israëlsche beleid.

Het is in de eerste plaats op het terrein dat deze allianties tot stand komen, op het praktische en niet op het theoretische vlak. Tijdens de “oorlog van de drieëndertig dagen” tussen Libanon en Israël in juli en augustus 2006, heeft de Libanese Communistische Partij (LCP) bepaalde van haar gewapende groepen gereactiveerd in Zuid-Libanon en in de vlakte van Baalbeck en militair samen gevochten met Hezbollah. In sommige dorpen, zoals Jamaliyeh, waar drie van haar militanten om kwamen tijdens een aanval van een teruggeslagen Israëlsch commando, is het deze groep die het militaire en politieke initiatief heeft kunnen nemen, zelfs al behield Hezbollah de facto het politieke, militaire en symbolische leiderschap in deze oorlog. Een Verzetsfront kwam tot stand, met voornamelijk Hezbollah en nationalistisch links, van de LCP tot de Beweging van het volk van Najah Wakim<sup>12</sup>, over de Derde kracht van de voormalige eerste minister Sélim Hoss. Opgericht op basis van het principe van het recht op verzet en met verdediging van de principiële eisen van Hezbollah, namelijk de bevrijding van de Libanese gevangenen in Israël en de Israëlsche terugtrekking uit de Libanese territoria van Chebaa en Kfar Chouba, had dit Front als gemeenschappelijke noemer de nationale kwestie en het standpunt ten opzichte van Israël. Het was bijvoorbeeld geen pro-Syrisch front – aangezien de Communistische Partij zelf een lange traditie had van strijd tegen het voogdijchap en de Syrische aanwezigheid in Libanon.

Maar de tactische overeenkomst rond de nationale kwestie maakt het a priori nog niet mogelijk te spreken over een “politieke verschuiving”. De vraag blijft of de tactische overeenkomst kan omgevormd worden tot een min of meer strategische overeenkomst en een langetermijnvisie kan behelzen op de maatschappij, de staat, de economische politiek. Het is echter op dat vlak dat de Arabische politieke transformatie het diepgaandst lijkt: van 2000 tot 2006 werden de politieke akkoorden tussen links, nationalisten en islamisten geleidelijk aan uitgebreid naar een geheel van thema’s, wat helemaal nieuw is ten opzichte van de alliantiekaders van de jaren 1980 en 1990.

Dankzij de nationale kwestie kunnen immers een aantal conceptuele, praktische en politieke overstappen gemaakt worden van het ene domein naar het andere. In Egypte ging achter de aanklacht van het Amerikaanse en het Israëlische beleid immers een latente maar expliciete kritiek schuil op het regime van president Moubarak. Al gauw brachten de mobilisatiekaders rond de Palestijnse en de Iraakse kwestie een andere reeks door elkaar lopende politieke kaders voort, die met name verband hielden met de democratische kwestie. Er kwamen campagnes tegen de Noodwet van 1982 bij de syndicale verkiezingen van november 2006: de moslimbroeders, de links-radicalen van de groep Kefaya en de nasserianen van de beweging al-Karamah sloegen de handen in elkaar om het overwicht te betwisten van de lijsten van de Nationaal-Democratische Partij, de partij aan de macht. Er waren campagnes ter ondersteuning van de protestbeweging van de Egyptische rechters die de verkiezingsfraude in mei 2006 hadden aangeklaagd. Het actieterrein en de allianties evolueerden dus snel van de nationale kwestie naar de kwestie van de uitbreiding van de democratische rechten.

In Libanon vormen de Beweging van het volk, de Nasseriaanse – soennitische – volksorganisatie waarvan de leider, Oussama Saad, afgevaardigde is van Saïda en het Arabische volkscongres van kamal Chatila, een nasseriaanse formatie, het hart van de protestbeweging die in december 2006 werd ingezet door Hezbollah en door de Vrije patriottische stroming van Generaal Aoun. Deze beweging vond weerklank in het linkse dagblad al-Akhbar: ook hier raakt de mobilisatie van de oppositie niet enkel de nationale kwestie en de “wapens van het verzet”. De oppositiebewegingen tegen de regering Fouad Siniora, vinden mekaar zowel terug in de kwestie van de hervorming van de verkiezingswet en van het confessioneel systeem, als in die van de definitie van een economische staatspolitiek van het regulerende of het keynesiaanse type, zonder daarom de marktmechanismen in vraag te stellen. Allemaal andere opties dan die van de huidige parlementaire meerderheid, die sterk gekenmerkt wordt door het ultraliberalisme.<sup>13</sup> Een mooi voorbeeld hiervan is opnieuw de krant al-Akhbar, een links dagblad dat zeer nauw aanleunt bij Hezbollah, waarvan het eerste nummer is verschenen in augustus 2006 en dat in de feiten theoretische en politieke bruggen wil slaan tussen links, het nationalisme en de islam. De CPL, die in de loop van de jaren een soort partnerschap heeft opgebouwd met Hezbollah, steunt de oppositie rond de kwestie van de val van de regering Siniora, die beschouwd wordt als pro-Amerikaans. Toch verbergt de partij niet dat haar alliantie met Hezbollah en met de oppositiepartijen een kritische steun is. Voor de CPL is het programma dat Hezbollah voorstelt zowel op politiek als op economisch vlak nog niet radicaal genoeg om het Libanese systeem, gebaseerd op het politieke confessionalisme in vraag te stellen. Hoewel ze bereid is om een eenheidsfront te maken, spaart ze haar kritieken op Hezbollah niet, maar ze doet dit wel op een andere manier dan in de jaren 1980: nu gaat het erom een zelfstandig links beleid te definiëren en bereid te zijn om tot een complementariteit en een constructieve uitwisseling te komen met de sjiietische islambeweging.

De nationale kwestie speelt dus vandaag op uitbreiding: terwijl in de jaren 1990 de bondgenootschappen tussen links, nationalisten en islamisten enkel gebaseerd waren op de erkenning van een gemeenschappelijke vijand, namelijk Israël, mondt de lange samenwerking tussen deze stromingen op termijn uit in een uitbreiding van het politieke actieterrein, dat evolueert van de nationale kwestie naar de democratische kwestie en van de democratische kwestie naar de kwestie van de staat, de instellingen en de maatschappelijke vormen die moeten goedgekeurd worden. Het “concordisme” en de bemiddeling tussen de organisaties en de stromingen hebben zich stilaan omgevormd tot een eengemaakte actiedynamiek die, hoewel maar weinig getheoretiseerd en conceptueel doordacht, een zekere omvang aanneemt in de dagdagelijkse politieke praktijk.

Deze politieke verschuiving staat niet los van de nieuwe internationale politieke krachten die aan het werk zijn, met een altermondialistische beweging verankerd in het politieke landschap, maar ook en vooral met het opkomen van een links-nationalistische pool in Latijns-Amerika, gesymboliseerd door Hugo Chávez en Evo Morales. Een islamitisch-nationalistische beweging zoals Hezbollah denkt haar netwerk van bondgenoten uit naar tiersmondistisch model. Hassan Nasrallah verwijst voortdurend naar de Venezolaanse president, terwijl zijn organisatie, samen met de Libanese Communistische Partij, bijna 400 afgevaardigden uitnodigde afkomstig van de internationale linkerzijde en de altermondialistische beweging, op een conferentie in Beiroet van 16 tot 20 november 2006, voor solidariteit met het verzet. Het slotcommuniqué bepaalde drie strategische punten: de nationale kwestie en de strijd tegen de bezettingen, de verdediging van de democratische rechten en de bescherming van de sociale rechten.<sup>14</sup>

Deze dynamiek van nieuwe politieke bondgenootschappen worden vandaag nog verkeerd ingeschat. De Libanese kwestie wordt meestal enkel beschouwd vanuit het Syrische en Iraanse prisma, waarbij de interne dynamiek, die eigen is aan de Libanese politieke maatschappij wordt onderschat. De islambeweging ondergaat zelf diepgaande programmatorische omwentelingen. Hezbollah neemt een tiersmondistisch discours in de mond, gebaseerd op de tegenstelling zuid-noord en mustakbar (arroganten)<sup>15</sup>/musta'adafi n (onderdrukten). Sommige kaders van de moslimbroeders worden heen en weer geslingerd tussen hun allianties met links en hun principiële verdediging van de markteconomie. Zoals Olivier Roy schrijft, “evolueert het spel van allianties (van de islamisten) in twee mogelijke richtingen: enerzijds een coalitie rond morele waarden (...) en anderzijds, een bondgenootschap rond vooral linkse politieke waarden (anti-Amerikanisme, altermondialisme, minderheidsrechten), waarbij de scheidingslijn duidelijk de kwestie van de vrouw is.”<sup>16</sup>

En bovendien biedt zelfs de kwestie van de vrouw vandaag stof voor discussie. In Libanon en in Palestina aarzelen feministische verenigingen van linkse signatuur niet meer om samen met islamistische vrouwenverenigingen gemeenschappelijke campagnes te voeren, on-der meer rond de kwestie van het recht op arbeid en de aanklacht van geweld tegen vrouwen. Voor Islah Jad, een Palestijnse feministische militante die onderzoek doet rond de vrouwenbeweging in Palestina, gaat het er niet om lekenvrouwen en islamitische vrouwen tegenover elkaar te plaatsen, maar een seculier en radicaal feministisch discours te ontwikkelen, door samen te discussiëren en samen te werken met vrouwelijke kaders van de islambeweging: “De islamisten lieten toe dat de vrouwen vervolgd werden en het slachtoffer waren van sociale onderdrukking, en schreven dit niet toe aan de godsdienst maar aan de tradities die moesten evolueren. Volgens hen vraagt de islam dat de vrouwen zich organiseren om hun land te bevrijden, dat zij opgevoed, georganiseerd en gepolitiseerd worden, actief zijn voor de ontwikkeling van hun maatschappij. Het is paradoxaal dat er in de organisatie van de islamitische partij 27% vrouwen zitten en in het ‘politburo’ 15%, wat meer is dan in de PLO. (...) Zoals ik reeds heb gezegd, geeft het feit dat de islamistische vrouwen hun discours niet proberen op te bouwen op basis van religieuze teksten, de lekenvrouwen mogelijkheden om de visie en de stellingnamen van de islamisten te beïnvloeden, om impasses te vermijden. Wij mogen onze rechten niet eisen los van de politieke context. Dit is een zeer belangrijke fase om een vertrouwensband op te bouwen tussen de wereldlijke en de islamistische tendensen. Het feit dat de islamisten akkoord gaan om te erkennen dat de vrouwen onderdrukt zijn, opent perspectieven voor de maatregelen die we moeten nemen om de maatschappij te doen evolueren. Er zullen altijd ideologische en politieke conflicten zijn, en dat is wenselijk. We zullen het niet volledig eens zijn, maar volgens mij kunnen de lekenvrouwen wegen in het ideologische debat met de islamisten.”<sup>17</sup>

Deze praktische interactie tussen Arabisch links, nationalisme en islamisme, is nog nieuw en nu al erkend op syndicaal, associatief, electoraal en militair vlak. Toch staat ze nog maar in de beginschoenen. Pun-ten van overeenstemming rond de nationale kwestie, de democratie of de verdediging van de sociale rechten vormen nog geen uitgewerkt geheel dat duidelijk en stabiel genoeg is om te weten tot waar deze alliantie kan gaan. Er is juist een scheiding tussen het praktische en het theoretische: de “concordismen” zijn uitgediept, maar op intellectueel en theoretisch vlak is er nog geen duidelijke definitie

en uitwerking van een gemeenschappelijke taal. De allianties zijn nu nog vooral empirisch en praktisch en hebben dus nood aan een theoretische onderbouwing en aan een echt gelijkschakelingsproces. Nogmaals, Libanon is min of meer uitzonderlijk. Tot slot is er nog de ongelijkheid tussen de nationale ruimtes: de sterkste alliantie tussen links, nationalisten en islamisten bevindt zich vandaag in Libanon, in de poging om dat wat links en Hezbollah een “maatschappij van verzet” en een “staat van verzet” noemen, te definiëren. In Palestina zijn de allianties tussen het PFLP en Hamas bijvoorbeeld helemaal niet zo diepgaand; beide organisaties behouden immers een wederzijds wantrouwen. Anderzijds is het partnerschap PFLP/Islamitische Jihad dan weer volledig uitgebouwd. In Egypte blijft er een zeker wantrouwen bestaan tussen de moslimbroeders en de linkse beweging. Toch is deze kwestie van de politieke verschuivingen en de nieuwe bondgenootschappen die aan het werk zijn in de Arabische wereld, verre van secundair: zij hertekent immers het gezicht van het pan-Arabische nationalisme en zou op termijn een geduchte strategische uitdaging kunnen vormen voor de regimes aan de macht, evenals voor de Verenigde Staten en de Europese machten. De opening van de islamistisch-nationalistische beweging naar links kan een nieuw evoluerend pan-Arabisch nationalisme immers een geduchte strategische en internationale opening bieden: het kan uitmonden in de heropstanding van een wereldwijde tiersmondistische en nationalistische pool, zoals de reeks rode affiches, die sinds september 2006 de straten van Beiroet sieren, symbolisch suggereren: de drie portretten van Nasser, Nasrallah en Chavez hangen er broederlijk naast elkaar. Het komt er dus niet op neer om de opkomst van een links islamisme te vragen, neen. Het gaat er wel om te begrijpen dat de ontwikkeling van een islamisme dat openstaat voor links en haar nationale dimensies, in zekere zin de politieke kaart verandert en een langdurig proces van politieke, strategische en ideologische verschuivingen in gang zet. De laatste twintig jaar werd de islamitische politiek pluralistischer, met een fundamentalistisch islamisme zonder territorium, naar het model van het netwerk Al-Qaïda, de onderwerping van een islamitisch neofundamentalisme aan de modellen van de markt, met de opkomst van een Turks overheidsislamisme dat meer gelijkenissen vertoont met het consensuele model van de christen-democratie uit de jaren 1950 dan met dat van de islam als staatsmodel. Nog in de beginschoenen maar in exponentiële ontwikkeling, vormt de opkomende islamitische pool die zowel op haar linkerzijde als haar op nationale en Arabische dimensies openstaat, een politiek verschijnsel dat in staat is om ook op lange termijn de politieke scène van het Midden-Oosten te hertekenen.

20 januari 2009

Nicolas Dot-Pouillard (saha2(at)free.fr) is doctorandus in politieke wetenschappen aan de Hogeschool voor sociale wetenschappen (EHESS, Parijs) en aan de Libanese Universiteit te Beiroet. Zijn onderzoekswerk richt zich nu op de verhoudingen en de verstrengeling tussen het islamisme, het Arabisch nationalisme en de linkse bewegingen in Palestina en in Libanon, sinds de Iraanse Revolutie van 1979.

---

## Noten

1. Dit artikel verscheen voor het eerst in de elektronische bijlage van het tijdschrift Mouvements (Frankrijk). Zie: <http://www.mouvements?info/spip.article127>.

22 Fatah, de Nationale Beweging voor de bevrijding van Palestina, is de historische organisatie van het Palestijnse nationalisme. Het PFLP (Volksfront voor de bevrijding van Palestina) en het DFLP (Democratisch Front voor de bevrijding van Palestina) zijn de twee belangrijkste organisaties van extreem-links. Hamas – de Beweging van Islamitisch Verzet – is de eerste islamistische beweging, in termen van militante krachten. Tot slot is de PPP (Palestijnse Volkspartij) de voormalige Communistische partij.

3. Jamal Samhadana werd geëxecuteerd tijdens een Israëlische doelgerichte operatie, in juni 2006.
4. Sommige Libanese bronnen beschuldigen Hezbollah. Toch laten leiders van de Communistische Partij vandaag de twijfel bestaan en wijzen zij de stelling van moorden uitgevoerd door soennitische integristische groepen niet af.
5. Rabah Mhana, lid van het Politiek bureau van het PFLP, interview met de auteur, Parijs, 2 mei 2006.
6. Concordisme is een nieuw woord dat de auteur introduceert. Hij gebruikt het om een zekere samenhang, een zekere overeenkomst tussen twee stromingen aan te duiden.
7. Maxime Rodinson, "Rapport entre islam et communisme", *Marxisme et monde musulman*, Seuil, 1972, p. 167-168.
8. Zie Olivier Carré, *L'Utopie islamique dans l'orient arabe*, Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1994.
9. De as die men gemakkelijkschalve "progressief Palestijns" heeft genoemd, bestaat uit organisaties van Libanees links (Progressieve socialistische partij, Organisatie voor communistische actie in Libanon) en Palestijnse krachten in Libanon (Fatah, PFLP, DFLP). In de jaren 1970 is het vooral deze as die zich verzet tegen de christelijke militieën, de Libanese falangisten.
10. Saoud al Mawla, gesprek met de auteur, Quoreitem, Beiroet 27 maart 2007.
11. Het geheel van deze organisaties verenigt zich rond het principe van de onvoorwaardelijke weigering van de Interim-akkoorden van Oslo, in 1993 ondertekend door PLO-leider Yasser Arafat.
12. De beweging van het volk is een links-nationalistische Arabische organisatie. Haar leider, Najah Wakim, voormalig nasseriaans volksvertegenwoordiger van Beiroet, is een nationaal politiek figuur, onder meer bekend voor zijn strijdcampagnes tegen de corruptie.
13. Het standpunt van de oppositie in verband met de hervorming van het Libanese systeem naar het model van een "sterke en rechtvaardige" staat, kan onder meer begrepen worden uit twee sleuteldocumenten: vooreerst het Document van wederzijds begrip tussen Hezbollah en de Vrije Patriottische Stroming van 6 februari 2006, en ten tweede, het gemeenschappelijk document van de Libanese Communistische Partij en de Vrije Patriottische Stroming: "Hoe de politieke crisis in Libanon oplossen? De gemeenschappelijke standpunten van de Libanese Communistische Partij (LCP) en de Vrije Patriottische Stroming (VPS)", 7 december 2006.
14. De openingszitting van de Conferentie, op 16 november 2006, in het Paleis van de Unesco in Beiroet, was symbolisch voor deze progressieve convergentie tussen internationaal en altermondialistisch links en de islamitisch-nationalistische beweging. Sprekers tijdens de openingszitting waren onder meer Mohammad Salim, lid van het Indische Parlement en van de Indische Communistische Partij, Gilberto Lopez, van de Partij van de Mexicaanse Democratische Revolutie, Victor Nzuzi, landbouwer en Congolees vakbondsleider, Georges Ishaak, leider van Kifaya en militant van de Egyptische linkerzijde, Khaled Hadade, secretaris-generaal van de Libanese Communistische Partij en tot slot Naim al-Quassem, adjunct-secretaris-generaal en nummer twee van de Libanese Hezbollah.
15. De oppositie Arroganten/Onderdrukten verwijst rechtstreeks naar de Iraanse revolutie van 1979, alsook naar het doctrinaire principe van het sjiïsme. In de politieke woordenschat van de eerste periode van de revolutie van 1979, verwees

het koppel Arroganten/Onderdrukten naar de oppositie tussen de armen en de rijken, maar ook tussen het “gekoloniseerde” zuiden en het “imperialistische” noorden. Deze categorieën werd evengoed aanvaard door de Mollahs rond Khomeyni als door de linkse en nationalistische groepen.

16. Olivier Roy, “Le passage à l’ouest de l’islamisme : rupture et continuité”, *Islamismes d’occident. État des lieux et perspectives*, onder leiding van Samir Amghar, Lignes de repères, 2006.

17. Islah Jad, gesprek met Monique Etienne, revue *Pour la Palestine*, maart 2005.